

SEPPO HENTILÄ
Pitkät varjot:
Muistamisen historia
ja politiikka. Helsinki:
Kustannusosakeyhtiö
Siltala 2018. 350 s.

Pitkät varjot: Muistamisen historia ja politiikka -kirjan piti alun alkaen olla Kalevi Sorsa -säätiölle tehty lyhyehkö raportti sisällissodan muistamisen käsittelystä, mutta professori Hentilän mukaan kirjoitusprosessi paisui hänen 1900-luvun poliittiseksi historiakseen. Työn laajeneminen yli 300-sivuiseksi tietokirjaksi on lukijan etu – niin taitavasti Hentilä kuljettaa sisällissodan muistamisesta käytyä julkista poliittista taistoa halki 1900-luvun aina kiisteltyn Suomi 100 -juhlarahan kuvavalintakohuun.

Hentilä avaa sisällissodan moninaisia tulkintoja ja muistijälkiä liittäen ne osaksi kunkin ajanjakson poliittista ja yhteiskunnallista kontekstia sekä historiakeskustelua. Hentilä nostaa kattavasti esiin eri vuosikymmeninä tehtyä tutkimusta lähes kaikilta mahdollista aloilta, vaikka hänen välitön pyrkimyksensä ei ole kirjoittaa sisällissodatutkimuksen historiografiaa.

Kirja tarjoaa analyttisen katsauksen sisällissodan kokemusten ja tulkintojen taustaan ja kehittymiseen sekä arvioi niiden aiheuttamia heijastuksia myöhempään yhteiskuntaan herkullisia henkilöhistoriallisia yksityiskohtia unohtamatta. Kirjoittajan suorapuheisuus ja paikoin ironiaksi tulkittava ote houkuttelevat lukijan näkemään sisällissodan jälkeisen Suomen kahdet kasvot ja sodan varjojen pitkäikäisyyden.

Sisällissodan jälkeinen valkoinen Suomi oli kaksijakoinen maa: poliittisesti demokraattinen mutta yhteiskunnallisesti autoritääriinen. Vuoden 1906 eduskuntauudistus oli ehtinyt juurruttaa demokratian nuoreen tasavaltaan sen verran, että parlamentaarinen järjestelmä kesti sekä keisarikunnan luhistu-

misen että sisällissodan. Tilannetta edesauttoi, että Saksa hävisi maailmansodan ja saksalaismielinen oikeisto joutui Suomessa väistymään. Ei tullut kuningasta, ja suunnitellut äänioikeusrajoitukset ja valtiopäivä-uudistukset jäivät toteutumatta.

Yhteiskunnan autoritäärisyys näkyi sisällissodan jälkeen selvimminkin siinä, että lähes puolta kansasta vahdittiin. Häviöihin lyötiin äärimmäisen pahan kanssa liittoutuneen ”punaryssän” leima. Näistä kansalaisluottamuksensa menettäneistä luopioista haluttiin mieluiten eroon. Senaatti ehdottikin, että vähintään kolmeksi vuodeksi pakkotyöhön tuomitut tulisi lähettää kärsimään rangaistuksensa ulkomaille. Vapausotamyytin leimatessa julkista ilmapiiriä Suomesta kehittyi varsin oikeistolainen, kansallismielinen ja ideologisesti yksioikoinen maa. Sodan hävinneiden näkemyksen julkituonti oli kielletty: punaisten muiston myönteinen esittäminen kriminalisoitiin vuonna 1919.

Valkoisen Suomen keskiössä oli vapausotakertomus. Myytti valkoisesta, isänmaan perikadon kynsistä pelastaneesta vapaustaitelusta yhdisti sodan voittajat ja esti valkoisen osapuolen murhatöiden julkisen käsittelyn. Historiankirjoitus valjastettiin propagandan käyttöön, ja muistokulttuuri suuntautui kunnioittamaan isänmaan edestä itsensä uhranneita valkoisia.

”Vapausotaa” ei suinkaan alettu käydä vasta sisällissodan jälkimainingeissa, vaan ensimmäisen keran heti sodan alkurynnestyksissä talvella 1918, kun Pohjanmaan suojeluskuntalaiset riisuiivat venäläisvaruskuntia aseista. Mannerheim ei puhunut vielä tuolloin vapausotasta eikä varsinkaan korostanut sotaa venäläisiä vastaan. Päinvastoin venäläiset upseerit saivat edelleen kulkea Vaasan kaduilla aseistettuina nauttien aluksi senaatin maksamasta palkasta kuten tavallisesti. Osa venäläisestä upseeristosta jopa majoittui sodan alkaessa senaattoreiden kanssa samassa, Vaasan lähes

ainoassa herrasväen tasoa vastanneessa hotellissa.

Kevään 1918 ei ollut tarkoitus ratkaista vapaussotaa, vaan sitä oli voitonhuuman vallitessa aikomus jatkaa liittämällä rajantakaiset heimokansat Suomen yhteyteen. Tämä haave kaatui Saksan päinvastaisiin suunnitelmiin. Se oli ehtinyt solmia rauhan Venäjän kanssa ja veti diviisionansa Suomesta vuoden lopussa. Sotainnon ehtyminen kaiheri oikeistoa yhä enemmän 1920-luvun loppua kohden, eivätkä Suur-Suomea haikailleet piirit voineet sietää sosialistien paluuta politiikkaan. Sekin päivä oli jo koettu, että SDP muodosti hallituksen yksinään.

Valkoisen Suomen raunioille nousi 1920–1930-lukujen taitteessa Lapuan liike, joka alkoi palauttaa vuoden 1918 valkoista Suomea ja turvata virttymään alkaneet vapausotat saavutukset. Oikeistokaappaus oli 1930-luvulla niin lähellä, että Lapuan liike pystyi painostamaan hallituksen eroamaan ja saattamaan itselleen mieluisan pääministerin valtaan. Liikkeen syntilistä oli kieltämättä pitkä. Joukko syyllistyi satoihin vapaudenriistoihin, lukuisiin pahoinpitelyihin ja kolmeen poliittiseen murhaan, rikkoi käräjärauhan ja kidnappasi kansanedustajia.

Valkoisen Suomen oikeudenkäytön mukaisesti Lapuan liikkeen kohdalla syylliset jäivät vaille kunnollisia tuomioita ja rivimiehet armahdettiin kokonaan. Tämä palautti elävästi työväestön mieleen vuoden 1918, jolloin valkoiset murhamiehet jäivät tuomitsematta. Muutenkin lapualaisten tuomareihin ja todistajiin kohdistama vaino rapautti maan oikeudenkäyttöä pahasti. Kyydityksiin osallistuneet saivat vain lieviä tuomioita, jos lainkaan. Ylipäätään ääriivasemistoon ja äärioikeistoon sovellettiin samankaltaisista rikoksista täysin erilaisia rangaistusasteikkoja.

1930-luvun loppua kohden yhteiskunnallinen tilanne rauhoittui ja parlamentaarinen demokratia vahvistui. Uusi poliittinen valtavir-

tasuuntaus löytyi punamullasta, ja poliittiset ääripäät menettivät kannatustaan. Lakikin alkoi olla kaikille sama. Vapaussodan juhlimiselta konsensushenki taittoi kovimman kärjen yhtenäisyyden symboleiden vakiintuessa. Itsenäisyyspäivän vietto joulukuun kuudentena haastoi vähitellen vapaussodan juhlinnan. Olennaisinta jatkon kannalta oli se, että kansallinen kahtiajako alkoi kurotua umpeen maltillisen työväenliikkeen aseman tunnustamisella eikä valkoisen Suomen oikeistovoi- mien pakottamana.

Vapaussotaa kansalliset yhte- näisyysaskeleet eivät kuitenkaan lopullisesti tallanneet, vaan toisen maailmansodan alkajaisiksi se pul- pahti uudelleen pintaan. Armeijan ylipäällikkö Mannerheim nimittäin julisti talvisodan aluksi käyvänsä vapaussotaa. Talvisodasta tuli muu- tenkin apukeino sisällissodan muis- ton käsittelylle. Talvisodan rintamilla epäinhimillisissä oloissa yhdessä taistelleesta kansasta muodostui kansalliseen kertomukseen yhte- näisyyden symboli, jonka avulla oli mahdollista siirtää sisällissodan kipeimmät muistot taka-alalle.

Jatkosodalle Rintamamiesliitto tarjosi heti aluksi nimeä ”kolmas va- paussota”, ja Mannerheimkin liitti ti- lanteen jälleen vuoden 1918 sotaan. Kieltämättä jatkosodan alkuvaiheen rynnäköinnissä Suur-Suomi vapaus- sodan huipentumana oli lähempänä kuin koskaan. Väli-rahansopimus kui- tenkin lopetti valkoisen Suomen ker- taheitolla, kun liittoutuneet antoivat lopetustuomion kaikille sisällissodan seurauksena syntyneille järjestöille. Samassa rytäkässä Mannerheim men- netti kunniajäsenyyden tai kunnia- puheenjohtajuuden yli kymmenessä järjestössä. Vapaussodan muisto jäi kuitenkin elämään ja oli yhä tärkeä osa porvarillista isänmaallisuutta tu- levina vuosikymmeninä.

Vapaussotakertomus dominoi julkista keskustelua, historiantut- kimusta ja opetusta 1960-luvulle saakka, vaikka punaisten uhrien julkinen muistaminen tuli mah-

dolliseksi toisen maailmansodan jälkeen. Vasta 1970-luvulla tulkinta sisällissodasta kansallisena murhe- näytelmänä sai julkisesti jalansijaa vapaussodan ja luokkasodan eriy- tyessä yhä enemmän poliittisten ääripäiden tulkinnoiksi. Neuvostoliit- ton hajoamisen jälkeen virinneessä historiakeskustelussa vapaussota nosti osakkeitaan, kun se kytkettiin jälleen alun perin sisällissodan lop- pupuolella syntyneeseen myyttiin sodan lopputuloksesta: jos punaiset olisivat voittaneet, olisi Suomi me- nettänyt itsenäisyytensä.

Kirjan loppupuolella Hentilä nos- taa ajankohtaisesti esiin, kuinka yk- simielisyys sisällissodasta rikkoutuu yhä helposti. Kyselyiden perusteella ei ole enää punaisia tai valkoisia, ja sota nähdään yhteisenä murhenäy- telmänä. Silti edelleen sekä punai- seen että valkoiseen perinteeseen kytkeytyvät ryhmittymät viettävät muistojuhlansa erillään. Hentilän mukaan viimevuotinen juhlaraha- kohu osoitti, että vuodesta 1918 ei ole vielä tullut normaalia historiaa, johon suhtauduttaisiin täysin kiih- kottomasti.

Sisällissodan kauaskantoisia var- joja ei tarvitse ihmetellä, kun ottaa huomioon vapaussotakertomuksen pitkäikäisyyden suomalaisten histo- riakäsitysten julkisena määrittelijänä. Hentilän hahmottelema 1900-luvun poliittinen historia sisällissodan jäl- kivaikutusten näkökulmasta tarjoaa oivan tulkinta-avaimen myös ajan- kohtaisiin kehityssuuntiin. Samalla se tulee paljastaneeksi kansallisesta politiikasta ja puolueista sellaisia kipukohtia, joita ei mielellään julki- sesti muistella.

Jaakko Mikkola, TM, kirkko- historian tohtorikoulutettava, Helsingin yliopisto

INNAN VINTERN KOMMER: EN FAMILJ I SKUGGAN AV EN STATSKUPP.

Elokuva. Ohjaus Stefan Jarl. Ruotsi 2017. 76 min.

Helmikuussa ensi-iltansa saanut Stefan Jarlin elokuva *Innan vintern kommer* (”ennen talven tuloa”) ei ainakaan toistaiseksi ole päässyt suomalaisiin elokuvateattereihin sisällissodan muistovuodesta huoli- matta. Myös Ruotsissa se sai melko nuivan, joskin kaksijakoisen vastaan- oton. Sonya Helgesson luonnehti esimerkiksi elokuvan henkilöah- moja ”nukuttavan yksiulotteisiksi” ja niukkasanaista dialogia ”puisevaksi”. Fredrik Sahlin puolestaan totesi ”ajan suorastaan lentävän” elokuvaa katsoessa. Elokuvan vastaanotto ei ollut yllätys, sillä Jarl tunnetaan kotimaassaan mielipiteitä jakavana ohjaajana, joka on palkittu muun muassa Jan Myrdal -palkinnolla, Ruotsin kirkon filmipalkinnolla (2013) ja kunniaatohtorin arvolla Karlstadin yliopistossa (2012).

Ohjaaja itse viittasi elokuvan esittelyssä Albert Camus’n *Ruttoon* ja Imre Kertészin *Kohtalottomuu- teen* todeten, ettei tarkoituksena ole ollut kertoa konventionaalista tarinaa vaan kuvata mieluummin tilaa tai hetkeä juuri silloin, kun odottamaton tragedia kohtaa. Elo- kuva on ohjaajansa mukaan tarina ihmiselämän kaltevast pinnasta ja siitä eksistentiaalisesta peruskoke- muksesta, jota hallitsevat menetyk- s, tappio ja ahdistus. Niiden katsomi- sen tarkoituksena on Jarlin mukaan oppia tuntemaan itsemme ja kysyä samalla, mitä empatia ja myötätun- to voisivat olla.

Stefan Jarl (s. 1941) on poikkeuk- sellinen ruotsalaisohjaaja, jonka ura alkoi jo 1968 dokumenttieloku- valla *Dom kallar oss mods* (”meitä kutsutaan pitkätukiksi”). Hän on vakaumuksellinen pasifisti sanan vanhanaikaisessa merkityksessä. Mies, jonka ajatukset sodasta tuovat mieleen Tukholman tunnelbanan